

Н. М. Руденко (Київ)

Міжнародна наукова конференція «Україна у Другій світовій війні: уроки історії та сучасність»

50-річчя визволення України від фашистських загарбників широко відзначалося в Українській державі. Цій знаменній даті і була присвячена Міжнародна наукова конференція «Україна у Другій світовій війні: уроки історії та сучасність», яка проходила 27—28 жовтня 1994 р. у Києві. Її організували Інститут історії України НАН України, Міністерство оборони України, Академія Збройних Сил України. Відповідальним за проведення конференції був відділ історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України, який нині є єдиним спеціалізованим закладом, що предметно і систематизовано досліджує проблематику історії минулої війни, координує всю дослідницьку роботу в цій галузі і в перспективі має стати базою для широкомасштабних досліджень у галузі військової історії України взагалі.

У роботі форуму взяли участь провідні вчені з України, Російської Федерації, Білорусі, Канади, США, дослідники з військових установ, архівні і музейні працівники, письменники, ветерани Великої Вітчизняної війни, вчителі історії.

Сьогодні, в час розбудови Української держави, народ хоче знати якомога більше про життя й боротьбу покоління воєнних років, прагне задовольнити законний інтерес до багатьох заплутаних або ж поверхово висвітлених тем періоду Великої Вітчизняної війни, бо радянська історіографія, що базувалася на ідеологічних догматах, не дала відповіді на багато запитань, обминала найбільш гострі і дискусійні з них. Сучасне українське суспільство потребує оновленої історіографії, що базувалась би не на міфах, припущеннях і політичній кон'юктурі, а на вірогідних документах. Саме об'єктивним висвітленням історичної спадщини українського народу конференція певним чином відрізняється від попередніх, подібних їй форумів, а своєю тематикою і широким представництвом учасників вона внесла значний вклад у розробку запропонованої проблематики.

Вступним словом конференцію відкрив директор Інституту історії України НАН України, чл.-кор. НАН України В. А. С мол і й, який підкреслив, що 50-річчя визволення України від фашистських окупантів є однією з найважливіших подій у житті українського народу. Він зазначив, що українські історики чимало зробили для наукового дослідження історії України періоду Другої світової і Великої Вітчизняної воєн, але нині, коли з'явилися нові документальні матеріали — свідчення тієї звитяжної і надзвичайно складної епохи, а суспільство стало зовсім іншим, вимоги до історичних досліджень значно зросли.

Учасників конференції від імені Президента і Кабінету Міністрів України привітав віце-прем'єр-міністр України, чл.-кор. НАН України І. Ф. Кур а с. Він сказав, що, якби не було великої Перемоги у травні 1945 р., не було б і держави, ім'я якій — Україна. І. Ф. Курас закликав учасників конференції історичні події Великої Вітчизняної війни у своїх доповідях і повідомленнях висвітлювати виключно на документальній базі, з позицій об'єктивності й правди, підкресливши, що такий

підхід сприятиме єднанню українського суспільства, а також наголосив, що форум істориків не повинен стати об'єктом політичних баталій.

Від імені Міністерства оборони України учасників форуму істориків привітав начальник Головного управління виховної роботи Міністерства оборони України, генерал-лейтенант А. О. К о б з а р.

На конференції з найрізноманітнішими темами виступило близько 30 провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців з історії Другої світової війни. У своїх доповідях і повідомленнях вони намагалися проаналізувати всі аспекти участі в ній України, передусім збройну боротьбу українського народу проти німецько-фашистських загарбників.

З аргументованою науковою доповіддю «Визволення України від нацистських окупантів: погляд через півстоліття» виступив завідуючий відділом історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України, д-р іст. наук, проф. М. В. К о в а л ь. Доповідач з позиції сучасного мислення, використовуючи нову інформацію, проаналізував місце і роль українського театру воєнних дій. Він навів ряд досить переконливих наукових аргументів на користь того, що український і взагалі південний напрям був найвідповідальнішим, найважливішим не тільки на 4500-кілометровому радянсько-німецькому фронті, а й взагалі на європейському театрі війни. Вигнавши фашистів з території України, підкреслив доповідач, Червона армія врятувала її від цілковитого поглинення «третім рейхом», перетворення на безправну його колонію, а її народ — від фізичної та моральної загибелі.

Д-р іст. наук із США Д ж е й м с М е й с (нині провідний наук. співроб. Інституту національних відносин і політології НАН України) у своєму виступі висвітлив політичну ситуацію в Україні напередодні Другої світової війни.

Заступник начальника Інституту воєнної історії Міністерства оборони Російської Федерації, д-р іст. наук А. З. Д а в и д е н к о (Москва) присвятив свою доповідь темі «Чужоземні навали на землі східних слов'ян: зв'язок часів», а завідуючий відділом Інституту загальної історії Російської Академії наук, д-р іст. наук О. О. Р ж е ш е в с ь к и й (Москва) сплився на становленні антигітлерівської коаліції, побудувавши свій виступ у формі нових відповідей на старі питання.

Значне місце у доповідях і повідомленнях науковців зайняла військова проблематика. Своїми міркуваннями щодо проблемної теми «Український фактор у визволенні України від німецько-фашистських загарбників» поділився голова правління Українського фонду миру письменник Ю. Д. Б е д з и к. Завідуючий редакцією фундаментальної праці «Історія Великої Вітчизняної війни», канд. іст. наук В. А. П р о н ь к о (Москва) зупинився на питаннях вигнання ворога з території СРСР і України, акцентувавши увагу на тому, якою ціною здобуто це визволення. Доповідь наук. співроб. Національного інституту стратегічних досліджень, д-ра іст. наук, проф. Ю. В. Ш и л о в ц е в а (Київ) була присвячена розкриттю уроків і проблем участі України у війні. Говорячи про діяльність ОУН—УПА, він підкреслив, що керівники ОУН слугували нацистам. «Військова мобілізація в Україні на початку війни» — тема виступу ст. наук. співроб. Інституту історії України НАН України, д-ра іст. наук, полковника в запасі І. Т. М у к о в с ь к о г о, який аргументовано довів, що протягом перших місяців війни з України в діючу армію було направлено не 2—2,5 млн. чол., як вказувалося в опублікованій до цього часу літературі, а понад 3 млн. чол. Учитель історії середньої школи селища Шалигіне Глухівського району Сумської області О. О. М а с л о в розповів про дослідження ним питання безповоротних втрат генеральського складу Червоної армії у 1941—1945 рр.

Велику увагу у виступах учасників конференції було приділено питанням визвольної боротьби українського народу в тилу ворожих військ, яка розглядається крізь призму наукового підходу, без ідео-

логічних упереджень. Належне місце у доповідях і повідомленнях відводилося й оцінці місця та ролі в русі Опору противникові Української повстанської армії (УПА), створеної бандерівською частиною Організації українських націоналістів (ОУН—Б).

Головний наук. співроб. Інституту історії України НАН України, чл.-кор. НАН України В. І. К л о к о в у своїй доповіді проаналізував дві тенденції у висвітленні народної боротьби в тилу гітлерівських загарбників в Україні. Він вказав на недопустимість зближення в оцінках діяльності радянських партизанів і загонів УПА, акцентуючи увагу на тому, що керівники останніх своїми діями призвели до великих втрат мирного населення в західних областях України.

Критично оцінив роль ОУН—УПА на окупованій фашистами території начальник кафедри Української академії внутрішніх справ, д-р іст. наук А. С. Ч а й к о в с ь к и й у повідомленні «До питання бойових дій радянських партизанів та ОУН—УПА в західноукраїнських землях у роки Великої Вітчизняної війни».

Ветеран війни, канд. філос. наук О. О. В о й ц е х і в с ь к и й, за-суджуючи діяльність ОУН, наголошував, що весь командний склад ОУН, у тому числі й Степан Бандера, перебували у тісних стосунках з гітлерівцями.

З діаметрально протилежних позицій оцінювали діяльність ОУН—УПА працівник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, д-р іст. наук В. І. С е р г і й ч у к, який розглянув питання про антинімецьку діяльність оунівського підпілля на сході України, і наук. співроб. Інституту археографії НАН України, в роки війни активний учасник українського національно-визвольного руху В. С. К у к, який розповів присутнім про засади боротьби ОУН—УПА проти гітлерівців у 1941—1944 рр., наголосивши, що в історичній літературі діяльність ОУН—УПА оцінюється з позицій домагань «російської імперії», а не нагальних потреб Української держави. В. С. Кук вважає, що правда про ОУН—УПА переможе, про що вже свідчать останні публікації, присвячені цій темі.

Завідуючий відділом Інституту історії України НАН України, акад. НАН України П. Т. Т р о н ь к о підсумував вклад комсомолу і молоді в Перемогу над гітлерівською Німеччиною і підкреслив, що молоде покоління було основною силою у боротьбі проти ворога.

Проблеми взаємовідносин українського і білоруського народів в антифашистській боротьбі в роки Другої світової війни, досліджені на основі документів Національного архіву Республіки Білорусь, були розглянуті у виступі заступника генерального директора цього архіву, канд. іст. наук К. І. К о з а к а (Мінськ).

З діями українських поліцейських батальйонів на території Білорусі ознайомив учасників конференції завідуючий відділом Інституту історії АН Білорусі, канд. іст. наук О. М. Л и т в и н (Мінськ).

Виступ головного наук. співроб. Інституту історії України НАН України, чл.-кор. НАН України Ф. П. Ш е в ч е н к а був присвячений антинацистському виступам у німецькій окупаційній армії в Україні.

З маловідомою на сьогодні темою — українсько-польським переселенням у 1944—1946 рр. — ознайомила присутніх ст. наук. співроб. Інституту історії України НАН України, канд. іст. наук О. В. Б у ц ь к о. Даючи правову і політичну оцінку угоді від 9 вересня 1944 р., укладеній між урядом УРСР і Польським Комітетом Національного Визволення щодо українсько-польського переселення у зв'язку із загостренням відносин між українцями і поляками, вона назвала цей процес однією з трагічних сторінок у житті двох народів.

Ст. наук. співроб. Інституту національних відносин і політології НАН України, канд. іст. наук Ю. І. З і н ч е н к о ознайомив учасників конференції з результатами своїх досліджень кримсько-татарської трагедії, що мала місце у травні 1945 р.

Канадський вчений проф. Роман Сербин зупинився на проблемі понять, що вживаються в історичній літературі про Другу світову війну. Він твердив, що назва «Вітчизняна» не відповідає справжній суті війни СРСР проти Німеччини, і що ні про яке визволення території України не може бути й мови, бо насправді це була «окупація» її Червоною армією. Про оновлення експозиції меморіального комплексу «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр.» розповів на форумі істориків його директор канд. іст. наук, генерал-лейтенант О. С. Артьомов.

Згідно з проблематикою конференції виніс на обговорення присутніх свій виступ «Воєнна доктрина України: геополітичний аспект» генерал-майор, начальник управління виховної роботи Головного управління виховної роботи Міністерства оборони України, канд. іст. наук Г. Д. Тимко.

Історія української миротворчої місії в Югославії — тема виступів ст. офіцера Управління зовнішніх зв'язків Генштабу Збройних Сил України М. О. Цінченка і головного спеціаліста Головного управління виховної роботи Міністерства оборони України М. М. Влад.

Обговорення доповідей і повідомлень точилося навколо вузлових питань історії України періоду Другої світової війни і свідчило про наявність багатьох невіршених питань і тем вказаної проблематики. Заступник керівника Головної редколегії Книги Пам'яті України А. В. Коваль поінформував присутніх про стан справ у підготовці цього видання до друку. Він повідомив, що через відсутність паперу вихід підготовлених до друку томів затримується, зокрема з 240 томів, які мають вийти друком до 50-річчя Перемоги, вийшло лише 32.

Завідуючий відділом Інституту історії України НАН України, акад. НАН України П. Т. Тронько, заявивши, що взяти участь в обговоренні матеріалів конференції його спонукали виступи Романа Сербина і Джеймса Мейса, і що він має свою думку щодо визначення — «Велика Вітчизняна війна» та подій вересня 1939 р., які вчений зі США назвав трагічними, наголосив, що визначати, якою була остання війна для українського народу, — справа вітчизняних істориків. П. Т. Тронько повідомив, що був учасником походу Червоної армії у західні області України і бачив, як радо зустрічало місцеве населення червоноармійців. Деформації у політиці радянської влади мали місце, заявив учений, але набагато більше було доброго, що сьогодні замовчується: серед місцевого населення було багато неписьменних, а тому зі Східної України в західні області приїхало чимало вчителів, відкривалися школи, налагоджувалося безкоштовне медичне обслуговування і т. ін.

В обговоренні матеріалів форуму взяв участь канд. іст. наук В. А. Пронько, який підкреслив, що під час написання своїх праць історики мають дотримуватися принципів об'єктивізму і історизму. Що ж до аналізу подій 1939—1945 рр. в Україні, то, на його думку, українські історики повинні виходити з того, хто для неї був основним ворогом — вермахт чи Червона армія, і з цих позицій вивчати всі аспекти питання. Він заявив, що український, білоруський і російський народи повинні жити разом, бо в них спільна історія.

Емоційним був виступ голови секції Комітету ветеранів війни Організації ветеранів України, члена Київської міської Ради ветеранів генерал-майора у відставці М. П. Полудня. Полемізуючи з тими доповідачами, які захищали вояків УПА, він звернув увагу присутніх на такі факти, як вбивство оунівцями М. Ф. Ватутіна, Ярослава Галана, М. І. Кузнецова, а також наголосив на необхідності вивчення документів кінофонду та інших архівів, де мають матеріали, що проливають світло на зв'язки оунівців з німецько-фашистськими загарбниками.

Головний спеціаліст Головного управління виховної роботи Мініс-

терства оборони України М. М. Влад торкнулася деформацій у політиці радянської влади, що мали місце в західних областях України в 1939—1941, 1944 та наступних роках. Провідний спеціаліст з історії України Міністерства оборони України Р. І. Мотузко заявив, що опублікована останнім часом література, передусім зарубіжних авторів, дала йому можливість ознайомитися зі справжньою історією України. Він сказав, що ОУН—УПА активно боролася проти німецьких окупантів. Ст. наук. співроб. Інституту історії України НАН України, канд. іст. наук В. С. Коваль також позитивно оцінив діяльність ОУН—УПА і, зокрема, дав своє тлумачення поранення М. Ф. Ватутина, вважаючи, що це не було навмисним вбивством оунівцями командуючого 1-м Українським фронтом. Що ж до М. І. Кузнецова, то є підстави вважати, підкреслив В. С. Коваль, що він не розвідник, а провокатор, бо підкинув німецьким окупаційним властям теку, в якій значилося 100 прізвищ учасників національно-визвольного руху. Він наголосив, що загин Д. М. Медведєва, в якому перебував М. І. Кузнецов, мав завданням збирати дані про ОУН—УПА.

На думку завідуючого відділом Інституту історії України НАН України, д-ра іст. наук, проф. П. П. Панченка, Україна самостійно визволитися з-під ярма фашистської окупації не могла. Український народ, вважає він, не зміг би розв'язати самостійно і питання післявоєнної відбудови. Посилаючись на статтю про дивізію СС «Галичина», опубліковану в газеті «Українське слово» (1944, 20 жовтня), П. П. Панченко наголосив, що вояки дивізії розмовляли українською мовою, але служили німецькому «рейху». Він звернув увагу юристів і істориків на факт засудження Нюрнберзьким процесом злочинної діяльності СС. Ці рішення трибуналу не відмінені, сказав він, носити форму СС заборонено навіть у сучасній Німеччині, а громадяни незалежної України бачать її все частіше.

Генерал-лейтенант у відставці Кузьменко, який взяв участь у дискусії, зауважив, що більше дізнатися про ОУН—УПА і Червону армію допоможуть мемуари воєначальників воєнної доби, зокрема О. М. Василевського, А. А. Гречка, К. С. Москаленка та інших.

Консультант Ради Організації ветеранів України, член Комітету ветеранів війни цієї організації, капітан 1-го рангу у відставці Ю. Г. Короткін присвятив свій виступ аналізу тез Джеймса Мейса і Г. Д. Темка. Він категорично заперечив зроблений Д. Мейсом висновок про те, що Друга світова війна закінчилася не в 1945 р., а в 1991 р., і заявив, що не зарубіжному історичному визначати, хто справжні патріоти України: воїни Червоної армії чи вояки УПА. Торкаючись виступу Г. Д. Темка, Ю. Г. Короткін висловив занепокоєння тим, що виховна служба Міністерства оборони України займається підтримкою націоналістично-бандерівської ідеології, що для армії багатонаціональної України це дуже небезпечно.

В обговоренні матеріалів конференції взяли участь також письменник О. Г. Мусієнко, доцент Українського державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, канд. іст. наук А. Ф. Трубайчук, начальник Головного управління координації видавничої діяльності Держкомвидаву України, канд. іст. наук І. П. Стафійчук, генерал-майор у відставці, ветеран війни І. К. Карпов, колишній ст. наук. співроб. Інституту історії України НАН України, канд. юрид. наук Б. А. Садурський та ін. Висловлені ними оцінки подій, що мали місце в Україні в роки Великої Вітчизняної війни, були також неоднозначними.

Неодноразово обговорення набувало гострополемічного характеру. Коли воно переросло в гостру дискусію, слово попросив молодий офіцер із присутніх у залі. Він застеріг, що у таких дискусіях український народ може втратити свою історію, наголосив, що дослідники повинні бережливо ставитися до всіх подій історії України. Оцінюючи

ОУН — УПА, сказав, що з погляду сьогодення в її діяльності вбачається багато хиб, але тоді все виглядало по-іншому. Сьогодні Українська держава, суспільство повинні віддати, вважає виступаючий, належне як ветеранам Червоної армії, так і бійцям УПА.

У роботі конференції взяли участь також провідний наук. співроб. Інституту національних відносин і політології НАН України, д-р іст. наук В. І. Кучер, професори Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, д-р іст. наук В. Ю. Король і д-р юрид. наук В. К. Лисиченко, ст. викладач Академії Збройних Сил України С. П. Корінний, начальник Київського військового гуманітарного інституту, канд. філос. наук, доц. С. П. Пузько, ст. викладач цього ж інституту С. В. Виноградов, ректор Академії праці, канд. іст. наук, доц. М. Л. Головка, завідуючий кафедрою Українського державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, канд. іст. наук, доц. П. М. Чернега, доц. кафедри історії України Вінницького державного педагогічного інституту, канд. іст. наук І. В. Мазило, викладач Київського політехнічного інституту, канд. іст. наук Л. К. Кочерга, доц. Криворізького гірничорудного інституту, канд. іст. наук В. В. Ленська, завідуючі відділами Головного архівного управління України, кандидат іст. наук А. В. Кентій і Г. В. Палакін, науковці Інституту історії України НАН України старші наук. співроб., кандидати іст. наук Т. В. Вронська, В. С. Коваль, Л. В. Кондратенко, Т. С. Першина, Н. М. Руденко, наукові співроб., кандидати іст. наук О. Є. Лисенко, В. А. Гриневич, аспірантка Л. М. Хойнацька і пошукач П. В. Медведок.

Учасники форуму зазначили, що у хвилях «мітингової демократії» спотворюється правда про Велику Вітчизняну війну, а тому науковці мають своїм обов'язком сказати наступним поколінням правду про неї, бо сьогодні, в час розбудови Української держави, без об'єктивного висвітлення історичного минулого не може бути майбутнього.

Конференція ухвалила об'єднати зусилля істориків-дослідників у підготовці до відзначення 50-річчя Перемоги СРСР у Великій Вітчизняній війні, визнала назрілим створення при Інституті історії України НАН України науково-дослідного та координаційного Центру по вивченню та розгортанню досліджень у галузі воєнної історії України, висловилися за об'єктивне, позбавлене політичних нашарувань висвітлення історії Другої світової війни і участі України в ній. Форум визнав необхідним налагодження і зміцнення зв'язків із дослідниками близького і далекого зарубіжжя, видання збірника тез наукових доповідей, повідомлень, виступів, виголошених на ньому.

М. О. Міцель (Київ)

Збірник матеріалів першої міжнародної конференції «Єврейська історія та культура в Україні»

22—23 листопада 1993 р. у Києві відбулася конференція «Єврейська історія та культура в Україні», організована Асоціацією юдаїки України.

Останнім часом значно зріс інтерес дослідників до історії євреїв України, зокрема, українсько-єврейських взаємин, питань мови та культури, фольклору. Щорічні зустрічі, започатковані під егідою Асоціації юдаїки у листопаді 1993 р., покликані допомогти їм подолати роз'єднаність.